

تحلیل جایگاه مدیریت پسماند در قوانین برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران

مرضیه راشدی^{۱*}، علی مشهدی^۲

*۱- کارشناس ارشد حقوق عمومی دانشگاه قم

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه قم، دانشیار گروه حقوق عمومی و بین الملل

* ایمیل نویسنده مسئول: m.rashedi7681@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۰۹

چکیده

مدیریت پسماند به عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع بشری مطرح می‌باشد. افزایش روزافزون حجم پسماندها از یک سو و تنوع و گوناگونی آن‌ها از سوی دیگر بر پیچیدگی شرایط، نحوه جمع‌آوری و دفع آن‌ها می‌افزاید. از آنجا که برنامه‌های توسعه کشور، مهم‌ترین اسناد سیاستی هستند که در آن‌ها اهداف و راهبردهای توسعه، با توجه به آرمان‌ها، توانایی‌ها، امکانات و شرایط محیطی کشور تدوین گشته است؛ توجه به مدیریت پسماند در این برنامه‌ها می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد. در نوشتار حاضر به روش توصیفی-تحلیلی، برنامه‌های توسعه کشور را در رابطه با مدیریت پسماند بررسی کرده‌ایم. با مطالعه این برنامه‌ها، به مباحث مختلف مرتبط با این موضوع از جمله پساب‌ها و فاضلاب شهری، جریمه‌های آلودگی، مدیریت پسماندهای خطرناک، روش‌های نوین دفع و بازیافت پسماند که در این برنامه‌ها مورد توجه قرار گرفته است، پرداخته‌ایم. نتایج به دست آمده از این بررسی نشان داد که وضعیت مدیریت پسماند در قوانین برنامه‌ای در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است اما برای رسیدن به هدف نهایی که توسعه پایدار است، نیازمند برنامه‌ای با یک دید همه جانبه به تمامی عوامل موثر بر مدیریت پسماند هستیم که می‌توان توسط برنامه‌ریزی‌های دقیق و اصولی در این راستا گام نهاد.

کلمات کلیدی

"برنامه‌های توسعه"، "توسعه پایدار"، "دفع و بازیافت پسماند"، "حفاظت از محیط زیست"، "مدیریت پسماند".

۱- مقدمه

توسعه صنایع و رشد سریع جمعیت، با توجه به افزایش مواد مصرفی و در نتیجه ازدیاد پسماندها از موضوع‌هایی است که اخیراً بحران‌های عظیمی در جوامع بشری به وجود آورده است. شدت آلودگی‌های محیط حاصل از این مواد در شهرها و مراکز تجمع صنایع به گونه‌ای است که توجه منابع علمی و اجرایی جهان را نسبت به دفع صحیح یا بازیافت اصولی آن‌ها جلب کرده است (مهدی نیا و بهروش، ۱۳۹۵). آلودگی ناشی از پسماندها نه تنها عاملی برای افزایش هزینه‌های اقتصادی است، بلکه تهدیدی برای بهداشت و سلامت انسان در هر دو جنبه روحی و جسمی می‌باشد. پسماندهای مختلف، حاصل اجتناب‌ناپذیر استفاده گسترده از مواد شیمیایی و محصولات و فرآورده‌های صنعتی و کشاورزی در زندگی روزمره می‌باشد. تجربیات جهانی نشان داده است که چنانچه بر پسماندها، مدیریت مناسب صورت نگرفته و این مواد با شیوه‌های علمی و فنی به مواد با مخاطرات کمتر تبدیل نشوند و یا به طور اصولی و به روش مناسب دفع نگردند، منشاء مخاطرات و تهدیدات فراوانی خواهند شد (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۲). پسماند از تولیدات غیر قابل اجتناب هر جامعه است که مدیریت آن از نیازهای اساسی جامعه است. از این رو داشتن سیستم مدیریت پسماند ضرورت دارد. مدیریت پسماندهای شهری به عواملی همچون تولید زواید، جمع‌آوری، حمل و نقل، دفن زباله و بازیافت آن بستگی دارد. پیشرفت‌های گسترده فناوری و علوم در زمینه‌های مختلف شیمی، فیزیک، پزشکی و ... باعث ورود انواع پسماندهای خطرناک حتی در داخل پسماندهای عادی خانگی شده است. امروزه دیگر سیستم‌های جمع‌آوری و دفع سنتی پسماندها پاسخگو نبوده و نمی‌تواند از آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از انواع پسماندهای شیمیایی،

میکروبی، رادیو اکتیو و ... جلوگیری کند. بنابراین محدوده مدیریت این مقوله بسیار وسیع و متغیر است، برای چنین موضوعی راهی جز مدیریت و برنامه راهدردی وجود ندارد (کاظمی، ۱۳۸۹). از آنجا که قوانین برنامه‌ای، مهم‌ترین سند توسعه در کشور تلقی می‌شوند؛ بنابراین توجه به مدیریت پسماند در قوانین برنامه‌ای کشور، می‌تواند گام مؤثری در جهت حل این موارد باشد. در این جستار به مواد قوانین برنامه توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مرتبط با این مهم، می‌پردازیم.

۲- روش انجام تحقیق

در این پژوهش، با روش توصیفی-تحلیلی، ابتدا با عنایت به نامشخص بودن مفهوم مدیریت پسماند به تعریف و بیان این مفهوم، سپس به بررسی و تحلیل برنامه‌های توسعه ایران، پس از انقلاب اسلامی، در ارتباط با بحث مدیریت پسماند پرداخته‌ایم.

۳- مدیریت پسماند

سیستم مدیریت پسماند شهری به معنای امروزی آن، در دهه ۱۹۳۰ در کشورهای صنعتی پدید آمد. تا دهه ۱۹۷۰ به پسماند به عنوان «دورریز» نگاه می‌شد و در این شیوه‌ها معایب متعدد بهداشتی، محیط زیستی، اقتصادی و زیبایی شناختی وجود داشت که در سایه تحولات تکنولوژی و افزایش آگاهی‌های عمومی سیستم‌های جدید مدیریت پسماند در کشورهای صنعتی و سایر کشورهای دنیا به تدریج توسعه یافت. در این دگرگونی‌ها توجه به مسائل زیست محیطی و شرایط سیاسی و اقتصادی آن، مسائلی نظیر صرفه‌جویی در مصرف مواد و انرژی و بازیافت آن‌ها از پسماند شهری به طور جدی مورد توجه قرار گرفت و به مرور زمان فرآیند پردازش و بازیافت پسماند جایگاه کلیدی‌تری در مدیریت پسماند پیدا کرد (کاظمی، ۱۳۸۹). مدیریت پسماندها همواره یکی از مسائل مهمی است که مورد توجه دولت‌ها در

۱-۳- برنامه مدیریت پسماند قوانین برنامه‌ای

این مسأله به صورت جدی در قانون برنامه چهارم توسعه مورد توجه قرار گرفت. مطابق بند «ج» ماده ۶۱ این قانون دولت مکلف گردید؛ در طول برنامه چهارم برنامه مدیریت پسماندهای کشور را ارائه و روشی را اتخاذ نماید که با همکاری شهرداری‌ها، بخشداری‌ها، دهیاری‌ها در وهله اول در سه استان مازندران، گیلان و گلستان اجرا شود، به طوری که در پایان برنامه چهارم، جمع‌آوری، حمل و نقل، بازیافت و دفع کلیه پسماندها با روش‌های فنی زیست محیطی و بهداشتی انجام شود. همچنین ضمن تأمین اعتبارات لازم، کلیه شبکه‌ها و تأسیسات جمع‌آوری و تصفیه فاضلاب در دست اجرای استان‌های خوزستان، گیلان، مازندران، گلستان و تهران و شهرهای مراکز استان‌ها را تکمیل و به مرحله بهره‌برداری رسانده و مطالعات سایر شهرها را انجام و با توجه به اولویت به مرحله اجرا برساند (قانون برنامه چهارم توسعه، ۱۳۸۳). در بند «ج» ماده ۶۱ دولت مکلف به ارائه برنامه مدیریت پسماندهای کشور شده و مرحله اول در سه استان گلستان، گیلان و مازندران اجرا می‌گردد (محرر نژاد و خدیوی، ۱۳۸۹). یکی از سیاست‌های برنامه ششم توسعه، استقرار نظام جامع مدیریت اجرایی پسماندها و توسعه و حمایت از صنایع بازیافت می‌باشد. توسعه صنایع بازیافت و فناوری‌های سبز، تدوین و اجرای برنامه بازیافت پسماندها، طراحی مدل مناسب خرید خدمات مدیریت پسماند با در نظر گرفتن ضوابط و ملاحظات زیست محیطی، استقرار نظام جامع مدیریت پسماندها با استقرار نظام ارزیابی، نظارت و پایش و ساماندهی مدیریت بازیافت و تدوین نظام بازرسی فنی و بهداشتی فعالیت‌های بازیافت از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در این حوزه می‌باشند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۹۴). طبق بند «ث» ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، دولت مکلف به نظارت بر اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها و مدیریت سالانه حداقل بیست درصد (۲۰٪) از حجم پسماندهای موجود با روش مناسب است. در تبصره این بند آمده است که سازمان حفاظت محیط‌زیست موظف است در محدوده حریم شهرها و روستاها بر اقدامات شهرداری‌ها و دهیاری‌ها در این خصوص نظارت کند (قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶). طبق ماده ۱، آئین‌نامه اجرایی جزء «۱» بند «ب» ماده ۲۷ قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، استانداری‌ها موظفند ظرف یک سال از تاریخ ابلاغ این آئین‌نامه نسبت به تدوین برنامه تفصیلی مدیریت پسماند روستاهای استان مربوط با رویکرد منطقه‌ای و در چارچوب شرح خدمات ابلاغی وزارت کشور و طرح جامع مصوب مدیریت پسماند استان مربوط و تصویب آن در کارگروه استانی موضوع تبصره ماده دو آئین‌نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها موضوع تصویب‌نامه شماره ۲۸۴۸۸/ت/۳۲۵۶۱-هـ مورخ ۱۰/۵/۱۳۸۴ اقدام نمایند. برنامه‌های مذکور باید به نحوی تهیه شوند که نحوه مدیریت پسماند کلیه روستاهای کشور تعیین تکلیف شده و عملیات امکان‌سنجی، طراحی و ایجاد سامانه‌های دفع بهداشتی پسماندهای مذکور با مشارکت و سرمایه‌گذاری حداکثری بخش غیردولتی اجرایی شود (آئین‌نامه اجرایی، ۱۳۹۷).

۲-۳- پساب‌ها و فاضلاب شهری

تبصره ۸۳ برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴)، ممانعت از آلودگی آب را مورد توجه قرار داده است (جهانگرد، ۱۳۹۵) و در خصوص جلوگیری و

قوانین و مقررات برنامه‌ای و کلان است (Sakai, et al., 2011). برای مثال در این زمینه آلمان و اندونزی تجربه‌های مناسبی داشته‌اند (Meidiana & Gamse, 2010). این موضوع هنگامی برای دولت‌ها اهمیت پیدا می‌نماید که مخاطرات زیست محیطی و بهداشتی ناشی از پسماندها افزایش یابد و ابعاد حقوق بشری و شهروندی نیز پیدا نماید. برای مثال این مسئله با دعوی جماعات دورگه در ایالات متحده که تجهیزات صنعتی خطرناک یا تخلیه پسماندها را به صورت نامناسبی در مجاورت آن‌ها قرار داده بود مطرح گردید (Toxic Wastes and Race in the United States, 1987). کمیته حقوق بشر سابق در قضیه آلودگی پسماندها در کانادا با استناد به ماده ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی محیط زیست سالم را یکی از عناصر حق حیات بر شمرده است (پالمرتز و همکاران، ۱۳۹۶). در فرانسه قانون ۳۰ دسامبر ۱۹۸۸ در خصوص پسماندها مقرر نمود که «هر شخص حق بر اطلاع در خصوص آثار زیانبار ناشی از جمع‌آوری، حمل و نقل، بازیافت، ذخیره‌سازی و دیوی پسماندها بر سلامتی انسانی و محیط زیست دارد. همچنین هر کس حق بر اطلاع از اقداماتی را دارد که برای پیشگیری از جبران خسارت ناشی از این آثار زیان‌بار را دارد» (مشهدی، فرج‌دنیوی، ۱۳۸۸). مدیریت پسماندها به عنوان یکی از ارکان مهم در توسعه پایدار می‌باشد که قانون مدیریت پسماندها به عنوان نقطه عطفی در توجه نظام حقوقی ایران به مسئله «پسماند» در مورخ ۱۳۸۳/۲/۲۰ به عنوان یک قانون جامع در زمینه مقابله با آثار خطرناک آلودگی و مشکلات ناشی از پسماندها در راستای مدیریت بهینه آن‌ها با قید دوفوریت به تصویب مراجع قانون‌گذاری رسید (مشهدی، ۱۳۸۶). همچنین به سبب افزایش تولید انواع پسماندها و مسائل ناشی از آن نیز در سطح قوانین برنامه‌ای موضوع پسماندها از جهات مختلف مورد توجه بوده است؛ از جمله می‌توانیم به ضرورت ارائه برنامه مدیریت پسماندهای کشور، توجه به جرایم آلودگی و پسماندهای خطرناک اشاره نماییم.

۱. در این میان برخی از انواع پسماندها از جمله پسماندهای خطرناک و پسماندهای رادیواکتیو بیشتر مورد توجه دولت‌ها قرار گرفته است. برای نمونه در این خصوص رک:

Hezri, A. A., 2010. Toward 3R-based waste management: policy change in Japan, Malaysia and the Philippines, 3R Policies for Southeast and East Asia. Jakarta: ERIA, pp.274-290.

Yang, W. S., et al. 2015. Past, present and future of waste management in Korea, Journal of Material Cycles and Waste Management, vol. 17(2), pp. 207-217.

Vail, B. J., 2009. Municipal waste management policy in Europe: how the treadmill of production undermines sustainability goals, International Journal of Sustainable Society, vol. 1 no. 3, pp. 224-239.

در منابع فارسی برای نمونه رک:

حاتمی‌نژاد، ح، جعفری، م.ع، عابدینی‌راد، آ.، ۱۳۹۲، بررسی میزان اثرگذاری متقابل حقوق شهروندی در مدیریت پسماندهای شهری مورد: منطقه ۲۰ شهرداری تهران (شهر ری)، دومین کنفرانس بین‌المللی مخاطرات محیطی، تهران، ص ۱.

بهداشتی پساب را اجراء نمایند. واحدهای متخلف جریمه می‌شوند (قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۸۹).

۴-۳- مدیریت پسماندهای خطرناک

مدیریت برخی پسماندهای خطرناک و جدید از جمله پسماندهای هسته‌ای یکی از چالش‌های مورد توجه قانون‌گذاران در کشورها است. برای مثال در فرانسه مشکل «پسماند» به ویژه پسماندهای رادیواکتیوی در فرانسه یک معضل زیست محیطی جدید محسوب می‌شود به طوری که قانون ۲۸ ژوئن ۲۰۰۶ (la loi no 2006-739) به عنوان جدیدترین قانون در خصوص مدیریت اقسام مختلف پسماندهای رادیواکتیوی دستورات و نظامات ویژه‌ای را تعیین نموده است. علاوه بر این مشکل انواع دیگر پسماندها هم هنوز باقی است که می‌توان به انواع زباله‌های خانگی، زباله‌های کشاورزی، زباله‌های صنعتی زباله‌های هسته‌ای و زباله‌های بیمارستانی و غیره... اشاره نمود (Institut Français de l'Environnement, 2006) در حقوق ایران نیز برای نمونه در ماده ۱۳۵ برنامه پنجم توسعه در بند «د» سازمان انرژی اتمی موظف است، دفن پسماندها را فقط در چهارچوب نظام ایمنی هسته‌ای مصوب هیأت وزیران و مقررات مرتبط انجام دهد (قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۸۹).

۵-۳- روش‌های نوین دفع و بازیافت پسماند

یکی از مسائل و مشکلات مهم کشورها دستیابی به روش‌های نوین مدیریت پسماند است. به طور معمول دولت‌ها علی‌رغم ضرورت در این مسیر با مشکلات و موانع مالی و انتقال تکنولوژی مواجه هستند. بند «ب» ماده ۶۱ برنامه چهارم توسعه، دولت را مکلف به استفاده از کود کمپوست و مبارزه بیولوژیک را جایگزین مصرف سموم دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی نموده است (محرم نژاد و خدیوی، ۱۳۸۹). ماده ۱۹۳ برنامه پنجم توسعه، (قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۸۹) در بند «الف» شهرداری شهرهای بالای دویست هزار نفر جمعیت و شهرهای ساحلی و شهرهای حاشیه تالاب‌های داخلی در راستای مدیریت پسماند شهری موظف نمود تا پایان سال چهارم برنامه، پسماندهای خود را با روش‌های نوین و فناوری‌های جدید با اولویت روش‌های آلی (ارگانیک) از قبیل کرم پوسال (ورمی کمپوست) بازیافت نمایند. از سال پایانی برنامه، هرگونه دفن پسماندها در این گونه شهرها مطلقاً ممنوع است (ملکی و سعیدی، ۱۳۹۵). در این راستا تفاهم‌نامه همکاری مشترک بین برنامه توسعه ملل متحد و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های وزارت کشور در خصوص توانمندسازی جوامع محلی و دهیاری‌ها به منظور توسعه سیستم مدیریت پسماندهای روستایی ایجاد شد. زمان اجرای طرح از سال ۱۳۸۶ شروع و تا ۱۳۸۸ ادامه داشت. این تفاهم‌نامه در هشت ماده و یک تبصره تنظیم شد (سیفی، ۱۳۹۵). همچنین مطابق بند «ث» ماده ۳۸ قانون برنامه ششم، دولت مکلف شده است، نظارت بر اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها و مدیریت سالانه حداقل ۲۰٪ از حجم پسماندهای موجود با روش مناسب انجام دهد (قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶).

۶-۳- مسائل مالی مدیریت پسماند

در راستای موضوع فناوری نوین پسماند، یکی دیگر از چالش‌ها تأمین مالی پروژه‌های مدیریت پسماند است. بند «ص» ماده ۳۸ برنامه ششم

رفع آلودگی منابع آب توسط فاضلاب‌های صنعتی، بیان می‌دارد که صنایع و کارخانجات واقع در شهرها و شهرک‌های صنعتی موظفند نسبت به ایجاد و بهره‌برداری شبکه‌های جمع‌آوری و انتقال و تأسیسات تصفیه فاضلاب صنعتی، بر اساس استانداردهای سازمان محیط زیست و با مشارکت و یا نظارت شرکت‌های آب و فاضلاب استان‌ها اقدام نمایند (قانون برنامه دوم توسعه، ۱۳۷۳). این مسأله در ماده ۱۳۴ برنامه سوم توسعه مورد تأکید قرار گرفته است. مطابق این ماده، صدور هر گونه مجوز بهره‌برداری از منابع آب سطحی یا زیرزمینی و شبکه توزیع شهری برای مصارف واحدهای بزرگ تولیدی، صنعتی، دامداری، خدماتی و سایر مصارفی که تولید فاضلاب با حجم زیاد می‌کنند و هم-چنین استمرار مجوزهای صادره در گذشته، منوط به اجرای تأسیسات جمع‌آوری فاضلاب، تصفیه و دفع بهداشتی پساب است. همچنین مطابق بند «پ» ماده ۳۵ برنامه ششم توسعه، دولت مکلف به بازچرخانی پساب‌ها، مدیریت آب‌های نامتعارف و مدیریت آب مجازی شده است. ماده ۳۷ این برنامه، دولت را مکلف به فراهم آوردن تمهیدات لازم تا پایان اجرای قانون این برنامه، با استفاده از انواع روش‌ها از جمله سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی و سازمان‌های بین‌المللی در ازای واگذاری پساب استحصالی و استفاده از منابع حاصل از فروش پساب فاضلاب جهت توسعه و تکمیل طرح‌های فاضلاب شهری با پیش‌بینی منابع و مصارف آن در قانون بودجه سنواتی، کرده است که علاوه بر وضع موجود جهت افزایش حداقل بیست و پنج درصد (۲۵٪) پوشش شبکه فاضلاب شهری کشور را فراهم نماید. براساس بند «چ» ماده ۳۸ قانون برنامه ششم، دولت مکلف شده است تا تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی و سایر واحدهایی که فاضلاب با آلاینده‌های بیش از حد مجاز از استانداردهای ملی از طریق عقد قرارداد فروش و یا پیش‌فروش پساب خروجی تأسیسات موجود و یا طرح‌های توسعه‌آتی تولید می‌نمایند (قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶).

۳-۳- جریمه‌های آلودگی

در ماده ۱۳۴ قانون برنامه سوم، پیش‌بینی شده است تا زمان اجرای تأسیسات مناسب، از واحدهای مصرف‌کننده آب، با توجه به نوع و میزان آلودگی، جرایمی بر مبنای آئین‌نامه و تعرفه مصوب دولت اخذ می‌گردد که پس از واریز به خزانه، معادل وجوه واریزی از محل اعتبارات ردیف خاصی که در قوانین بودجه سنواتی پیش‌بینی خواهد شد، در اختیار سازمان حفاظت محیط زیست قرار گیرد و برای طرح‌های حفاظت کیفی منابع آب، تصفیه و دفع بهداشتی فاضلاب هزینه خواهد شد. وزارت نیرو با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست کشور و دستگاه اجرایی ذی‌ربط نسبت به تهیه آئین‌نامه اجرایی این ماده و پیشنهاد آن برای تصویب در هیأت وزیران اقدام خواهد کرد (قانون برنامه سوم توسعه، ۱۳۷۹). این ماده به منابع آبی و نیز جمع‌آوری تصفیه و دفع بهداشتی پساب‌ها اشاره می‌نماید (دبیری و همکاران، ۱۳۸۶). بر اساس بند «د» ماده ۱۴۰ برنامه پنجم توسعه، به منظور مدیریت جامع (به هم پیوسته) و توسعه پایدار منابع آب در کشور، واحدهای تولیدی، صنعتی، دامداری، خدماتی و سایر واحدهایی که فاضلاب با آلاینده‌های بیش از حد مجاز استانداردهای ملی تولید می‌نمایند، موظفند تأسیسات جمع‌آوری فاضلاب، تصفیه و دفع

استقرار نظام ارزیابی، نظارت و پایش فعالیت‌های بازیافت از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در این حوزه می‌باشند. جرایم آلودگی در برخی برنامه‌های توسعه، به منظور مدیریت جامع و توسعه پایدار منابع آب در کشور مورد توجه قرار گرفته است. مدیریت برخی پسماندهای خطرناک و جدید از جمله پسماندهای هسته‌ای یکی از چالش‌های مورد توجه قانون‌گذاران در کشورها است که در حقوق ایران نیز به این امر در برنامه پنجم توسعه، اشاره شده است. در پایان باید اذعان نمود که با توجه به اینکه طی چند دهه گذشته جوامع با یکی از مهم‌ترین پیامدهای توسعه صنعتی مواجه شده‌اند و حمل و نقل نامناسب مواد زائد سهم بزرگی از آلودگی محیط زیست را تشکیل می‌دهد؛ قوانین برنامه‌ای می‌توانند سهمی در مدیریت پسماند داشته باشند و کنترل آلودگی همگام با توسعه صنایع را پیش برند. همچنین برای رسیدن به توسعه پایدار با تأکید بر حفظ محیط زیست، نیازمند برنامه‌ای با یک دید همه جانبه و کلی‌نگر به تمامی عوامل موثر بر مدیریت پسماند هستیم. بنابراین می‌توان در قدم بعدی برای پر کردن حفره‌ها و ضعف‌ها و آسیب‌شناسی آن اندیشید و مقدمات تصمیم و اقدام لازم برای بهبود وضعیت اجرای آن را مطرح و فراهم کرد.

توسعه در این راستا مقرر نموده که دولت جهت حفاظت از محیط‌زیست موظف به فراهم کردن منابع ارزی و ریالی لازم جهت تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف در طول اجرای قانون برنامه با همکاری بخش خصوصی و شهرداری‌ها است (قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶). حمایت از بخش خصوصی و ارتقاء کیفیت مدیریت پسماندهای پزشکی با لحاظ چرخه تفکیک، جمع‌آوری و دفع مجزا از اقدامات اساسی پیش‌بینی شده در سند تفصیلی برنامه ششم توسعه می‌باشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۹۴).

۴- نتیجه‌گیری

پسماند یکی از اساسی‌ترین مخاطرات جامعه بشری است که امروزه جزء لاینفک زندگی بشر به حساب می‌آیند؛ از این رو داشتن سیستم مدیریت پسماند ضرورت دارد. در ایران به سبب افزایش تولید انواع پسماندها و مسائل ناشی از آن نیز در سطح قوانین برنامه‌ای موضوع پسماندها از جهات مختلف مورد توجه بوده است. مدیریت پسماندها به صورت جدی در قانون برنامه چهارم توسعه مورد توجه قرار گرفته است. همچنین یکی از سیاست‌های برنامه ششم توسعه، استقرار نظام جامع مدیریت اجرایی پسماندها و توسعه و حمایت از صنایع بازیافت بیان شده است؛ به طوری که استقرار نظام جامع مدیریت پسماندها با

منابع

- آئین‌نامه اجرایی جزء «۱» بند «ب» ماده ۲۷ قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۹۷/۰۴/۰۶، مصوبات هیات وزیران.
- پالمرتر، م، لدر، ی، هو، ه، ونگ، س، ۱۳۹۶. حقوق بشر و محیط زیست، ترجمه مشهدی، ع، چاپ نخست، تهران: انتشارات خرسندی.
- جهانگرد، الف، ۱۳۹۵. محیط زیست و برنامه‌های توسعه در ایران، اقتصاد محیط زیست و منابع طبیعی، دوره اول، شماره ۲، ص ۱۰۵-۱۴۲.
- حاتمی‌نژاد، ح، جعفری، م، ع، عابدینی‌راد، آ، ۱۳۹۲، بررسی میزان اثرگذاری متقابل حقوق شهروندی در مدیریت پسماندهای شهری مورد: منطقه ۲۰ شهرداری تهران (شهر ری)، دومین کنفرانس بین‌المللی مخاطرات محیطی، تهران، ص ۱.
- دبیری، ف، عباس‌پور، م، مکنون، ر، آزادبخت، ب، ۱۳۸۶. جایگاه محیط زیست در قوانین برنامه‌ای پس از انقلاب در ایران، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره نهم، شماره ۱، ص ۸۷-۱۰۰.
- سازمان برنامه، ۱۳۵۱. برنامه پنجم عمرانی کشور ۱۳۵۲-۱۳۵۶، (بی‌نا).
- سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۵۶. حفاظت و بهبود محیط زیست در برنامه عمرانی ششم، محیط شناسی، دوره ۸، شماره ۸، ص ۱۷۹-۱۸۴.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۹۴. سند تفصیلی برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۹) - حوزه فرابخشی، ۳ جلد، چاپ اول، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ج ۱.
- سیفی، آ، ۱۳۹۵. نقش برنامه توسعه ملل متحد در پایداری محیط زیست سالم در قوانین برنامه‌های توسعه‌ای ایران، مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، سال اول، شماره دوم، ص ۱۸۱-۲۳۰.
- عابدی جعفری، ح، ملائی، ر، عبدالکریمی خلجی، ن، ۱۳۹۲. از فرآیند تا مدیریت پسماند، اولین همایش سراسری محیط زیست، انرژی و پدافند زیستی، تهران، ص ۱-۱۲.
- قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۸۳/۰۶/۱۱، مصوبات مجلس شورا.
- قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۹۶/۰۱/۱۶، مصوبات مجلس شورا.
- قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۸۹/۱۰/۱۵، مصوبات مجلس شورا.
- قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۷۳/۰۹/۲۰، مصوبات مجلس شورا.
- قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۷۹/۰۱/۱۷، مصوبات مجلس شورا.
- کاظمی، ع، ۱۳۸۹. مدیریت پسماند، دومین کنفرانس ملی و اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم سیاسی، ایران - تهران، ص ۱-۱۰.
- محرم نژاد، ن، خدیوی، س، ۱۳۸۹. مدیریت و برنامه‌ریزی محیط زیست از دیدگاه برنامه چهارم توسعه، انسان و محیط زیست، دوره ۸، شماره ۱، ص ۶۳-۷۰.
- مشهدی، ع، ۱۳۸۶. مدیریت پسماندها در حقوق ایران و فرانسه (با تأکید بر قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۴)، سومین همایش ملی مدیریت پسماند، شماره ۸، ص ۱-۱۱.

- مشهدی، ع.، فرج دنیوی، ح.، ۱۳۸۸. مدیریت پسماندها در حقوق ایران و فرانسه»، فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۳، ص ۱۴۹-۱۵۰.
- ملکی، س.، سعیدی، ج.، ۱۳۹۵. بررسی ابعاد زیست محیطی و جایگاه محیط زیست شهری در برنامه‌های توسعه ایران، مطالعات مدیریت شهری، سال هشتم، شماره ۲۷، ص ۶۹-۸۹.
- مهدی، ع.، بهروش، م.، ۱۳۹۵. مدیریت پسماند صنعتی، چهارمین کنگره علمی پژوهشی افق‌های نوین در حوزه مهندسی عمران، معماری، فرهنگ و مدیریت شهری ایران، تهران، ص ۱-۱۲.
- Hezri, A. A., 2010. Toward 3R-based waste management: policy change in Japan, Malaysia and the Philippines, 3R Policies for Southeast and East Asia. Jakarta: ERIA, P.274-290.
- Institut Français de l'Environnement, 2006. l'Environnement en france, ifen. P. 9-11.
- la loi no 2006- 739 du 28 juin 2006.
- Meidiana, Ch., Gamse, Th., 2010. Development of waste management practices in Indonesia, European journal of scientific research, vol. 40(2), P. 199-210.
- Sakai, S. I., et al. 2011. International comparative study of 3R and waste management policy developments, Journal of Material Cycles and Waste Management, vol. 13(2), P. 86-102.
- Yang, W. S., et al. 2015. Past, present and future of waste management in Korea, Journal of Material Cycles and Waste Management, vol. 17(2), P. 207-217.
- Vail, B. J., 2009. Municipal waste management policy in Europe: how the treadmill of production undermines sustainability goals, International Journal of Sustainable Society, vol. 1 no. 3, P. 224-239.

Analysis of the position of waste management in the laws of the Development program of the Islamic Republic of Iran

Marzieh Rashedi^{1*} ; Ali Mashhadi²

*1- Master of Public Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

2- Associate Professor, Department of Public and International Law, University of Qom, Qom, Iran.

*Email Address : m.rashedi7681@gmail.com

Abstract

Introduction

The increase in population and the expansion of urbanization, followed by the growth of industrial units, has led to the production of waste and pollutants, and the amount of effluents and wastes that humans enter the environment has increased. So that it is one of the most fundamental dangers of human society. Today, traditional waste collection and disposal systems are not accountable and can not prevent environmental pollution caused by various types of chemical, microbial, radioactive waste. Therefore, the scope of management of this category is very wide and variable, for such an issue there is no other way but management and strategic program. Waste pollution is not only a factor in increasing economic costs, but also a threat to human health both mentally and physically. Various wastes are the inevitable result of the widespread use of chemicals and industrial and agricultural products in everyday life. Global experience has shown that if waste is not properly managed and these materials are not converted into less hazardous materials by scientific and technical methods or are not disposed of properly and properly, they will be the source of many hazards and threats. Waste is an unavoidable product of any society, the management of which is one of the basic needs of society. Therefore, having a waste management system is essential. Waste management is as one of the most important concerns of human societies. Increasing volume of waste on the side and their diversity furthermore adds to the complexity of the conditions and how to collect and dispose of them. Waste management has always been one of the most important issues that governments consider in macro and regulatory laws and regulations. The urban waste management system in its modern sense emerged in the 1930s in industrialized countries. This becomes important for governments when the environmental and health risks of waste increase and find the dimensions of human rights and citizenship. In this regard, the purpose of this writing is to investigate the approach of the country's development programs in connection with waste management. Because of the importance of these programs in the development of the country, their study on the one hand provides the possibility of recognizing the shortcomings of the national development process and on the other hand corrects the trends. Also, since program laws are considered the most important development document in the country; Therefore, paying attention to waste management in the country's program laws can be an effective step in solving these cases.

Methodology

Whereas the country's development plans are the most important policy documents in which development goals and strategies are formulated according to the ideals, capabilities, facilities and environmental conditions of the country; Paying attention to waste management in these programs can play an effective role. In this research, by descriptive-analytical method, first, considering the ambiguity of the concept of waste management to define and express this concept, then we have reviewed and analyzed the laws of the development program of the Islamic Republic of Iran in relation to waste management. In such a way that Articles related to the discussion of waste management are extracted and then these Articles, according to the different expressed subjects in them, categorized in six titles Municipal wastewater and sewage, pollution fines, hazardous waste management, new methods of waste disposal and recycling, financial issues of waste management.

Conclusion

By studying the provisions of the program laws, it became clear that the situation of waste management in Iran in recent years has been considered. Waste management is one of the most important pillars in sustainable development that the Law on Waste Management as a turning point in the attention of the Iranian legal system to the issue of "waste" as a comprehensive law in the field of dealing with the dangerous effects of pollution and problems caused by waste for their optimal

management was approved by the legislature. Waste management is seriously considered in the Fourth Development Program Act. Also, one of the policies of the Sixth Development Program is to establish a comprehensive waste management system and to develop and support the recycling industry. So that the establishment of a comprehensive waste management system with the establishment of the system of evaluation, monitoring and monitoring of recycling activities are among the basic measures envisaged in this area. Pollution crimes in the third and fifth development programs have been considered for the comprehensive management and sustainable development of water resources in the country, according to which units that produce wastewater with more pollution than the national standards, in case of violation Execution of Sewage collection installations, filtration and Sanitary disposal of effluent are subject to fines. The management of some hazardous and new wastes, including nuclear wastes, is one of the challenges considered by legislators in the countries, which is also mentioned in Iranian law in the Fifth Development Program. One of the important issues and problems of countries is the achievement of new methods of waste management, which has been considered in the fourth, fifth and sixth development programs. Finally, it must be acknowledged that communities have faced one of the most important consequences of industrial development over the past few decades, and that improper transportation of waste is a major contributor to environmental pollution; Waste is one of the most fundamental hazards of human society that is considered an integral part of human life today, Therefore, having a waste management system is essential. Program rules can play a role in waste management and promote pollution control as industries develop. But to achieve the ultimate goal of sustainable development with an emphasis on environmental protection, we need a plan with a comprehensive view of all the factors affecting waste management, which can be taken in this direction by careful and principled planning, so that with proper management, these rules can be used in appropriate directions. Therefore, in the next step, we can think about filling the gaps and weaknesses and its pathology, and prepare and provide the necessary decision and action to improve its implementation status.

Keywords

Development Programs; Sustainable Development; Waste disposal and recycling; Environmental Protection; Waste Management.